

Эргешова Бурулкан Маматкасымовна
БИЛИМ БЕРҮҮДӨ ДЕБАТТАРДЫ КОЛДОНУУНУН АРТЫКЧЫЛЫКТАРЫ
(ОРТО БИЛИМ БЕРҮҮ СИСТЕМАЛАРЫНДА)
Эргешова Бурулкан Маматкасымовна
ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДЕБАТОВ В ОБРАЗОВАНИИ (В
СИСТЕМАХ СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ)
Ergeshova Burulkan Mamatkasymovna
BENEFITS OF USING DEBATE IN EDUCATION (IN SECONDARY EDUCATION
SYSTEMS)

УДК. 947.1 (084)(075.8).

Аннотация: Дебат - ойчул муундун өнүгүү куралы. Мектептеги дебаттар - бул уникалдуу окуу куралы, анын жардамы менен ар бир окуучу темага терең кирип, сынчыл ой жүгүртүү, эмпатия көндүмдөрүн, бир маселени эки тараптан карап көрүүнү, өз позициясында туруп анализ кылууну өрчүтө алат жана ал тургай өзүн-өзү баалоону, өзүнө- өзү ишенүүнү да жогорулатат. Дебат деген эмне жана аны колдонуу ыкмалары бул макалада берилди. Ал эми дебат менен катар эле лидер түшүнүгүнө токтолгонубуз туура. Лидер-англис тилинен “алып баруучу, биринчи, алдыда” дегенди түшүндүрөт. Лидер-кандайдыр бир топтун, уюмдун, команданын, бөлүмдөгү чоң, таанылган авторитетке ээ, башкаруучу иш-аракети менен алектенген жана башкаларга таасири бар өз оюн айтуудан тартынбаган адам. Дебатты билим берүүдө колдонуу менен биз төмөндөгүдөй артыкчылыктарга жете алабыз дебат окуучуларды көп нерсеге үйрөтөт.

Ачкыч сөздөр: дебат, билим берүү, ыкмалар, критикалык ой жүгүртүү, анализ, парламент, аргумент, спикер, аудитория, лидер, эмпатия

Аннотация: Дебаты - это инструмент развития поколения мыслителей. Школьные дебаты-это уникальный инструмент обучения, с помощью которого каждый ученик может глубоко погрузиться в тему, развить навыки критического мышления, эмпатия, взглянуть на проблему с обеих сторон, проанализировать ее, стоя на своей позиции, и даже повысить свою самооценку. Что такое дебаты и способы их использования в школах приведены в этой статье. Наряду с дискуссией уместно остановиться на понятии лидера. Лидер – с английского языка означает «ведущий, первый, вперед». Лидер – это человек, обладающий большим, признанным авторитетом в какой-либо группе, организации, коллективе, отделе, занимающийся управленческой деятельностью и не стесняющийся выразить свое мнение, оказывая влияние на других. Используя дебаты в образовании, мы можем добиться следующих преимуществ: дебаты учат студентов многим вещам.

Ключевые слова: дебаты, образование, методы, критическое мышление, анализ, аргумент, спикер, аудитория, лидер, эмпатия

Annotation: Debate is a tool for developing a generation of thinkers. School debate is a unique learning tool through which every student can delve deeply into a topic, develop critical thinking skills, empathy, look at an issue from both sides, analyze it from their own standpoint, and even improve their self-esteem. What debate is and how to use it in schools is given in this article. Along with the discussion, it is appropriate to dwell on the concept of a leader. Leader - in English means “leading, first, forward.”

A leader is a person who has great, recognized authority in any group, organization, team, department, is engaged in management activities and does not hesitate to express his opinion, influencing others. By using debate in education, we can achieve the following benefits: Debate teaches students many things.

Keywords: debates, education, methods, critical thinking, analysis, parliament, argument, speaker, an audience, a leader, empathy

Дебат - бул белгилүү бир резолюциябоюнча бир нече көз караштарды караган дискуссиянын бир түрү. Дискуссиядан айырмаланып дебатта баары так аргумент жана факт менен далилдениши керек.

Көп учурда жашоо өзү биз чече албаган көйгөйлөрдү жаратат. Дебат аң-сезимибиздин чегинен чыгып, көйгөйдү сырттан карап, туура чечим табууга мүмкүнчүлүк берет. Баса, дебат толеранттуулукту жана бирөөнүн көз карашын сыйлоону да үйрөтөт. Дебат учурунда эки тарап (бир адам же бүтүндөй команда) өз пикирин коргоо үчүн аргументтерди келтиришет, ошондой эле карама-каршы көз карашты сындашат. Ар бир команда же жеке адам өз позициясын коргойт. Натыйжада, бейтарап тарап-сот-аргументтери ишенимдүү болгон команданы жеңүүчү деп чечим чыгарат. Бир жагынан, дебаттар мектеп класстарында активдүү окутуунун форматына да окшоп кетет. Бирок айырмасы бар, мектепте кайтарым байланыш же суроо жооп иретинде гана болот, тактап айтканда биринчи мугалим сүйлөп анан окуучунун оюн угат. Ал эми дебатта болсо ар бир окуучу суроого гана жооп берип койбостон өзү изденип, анализ кылып, өзүнүн жарандык позициясы менен, бир маселени эки тараптан кароону үйрөнөт [1].

А.Алексеева талаш-тартыштын мезгилдүүлүгү жана мазмуну боюнча ар кандай көз караштар бар экенин, талаш-тартыш кээде конкреттүү илимпоздор менен эмес, белгилүү бир жалпыланган идеялардын жыйындысы менен жүргөнүн, «Чоң талкууну» мезгилге бөлүштүрүү үчүн колдонулганын айткан.

Дебатты мектептерде кандай жолдор менен өткөрүлөт: Дебаттын катышуучуларынын курамы жана процесси алардын санына жараша болот. Мисалы бир класстан 28 окуучу болсо “Америкалык парламенттик формат” (АПФ) боюнча мугалим классты эки топко бөлүп, сабактын темасын белгилейт. Аргументтерди түзгөндөн кийин, эки топ тең кезек менен презентация кылышат. Бирок мугалим дебаттын кайсы түрүн тандабасын, жалпысынан ал жерде төмөнкү ролдор бар:

Спикер (мугалим өзү болсо болот) - темага карата белгилүү бир позиция бар, ал теманы жакшы түшүнгөн адам;

Сот - дебаттын аягында жеңүүчү жөнүндө чечим чыгарган окуучу же мугалим. Ошондой эле, сүйлөгөндөн кийин ар бир спикердин аргументтерине кайтарым байланыш берет;

Модератор - бул ролдо окуучу оюндун эрежелерин жана убакытты карайт (Timekeeper) [2.4].

Аудитория - дебат ойнобой жөн гана көрүп олтурган окуучулар.

Дебаттын узактыгы форматына жана окуучулардын санына жараша болот. Бирок, ар бир дебат оюнчусуна даярданып алуу үчүн 1 мүнөт, сүйлөө үчүн 7 минут берилет. Бул 7 минут ичинде дебатёр каршылаш тарабынын оюн төгүндөөгө, аргументтерди келтирип, идея-сунуш айтууга укуктуу. Оюн бүткөн соң 3 минута ребатл жасоого убакыт берилет.

Ребатлда-оюнчу оюндун жүрүшүнө анализ кылып, өзүнүн артыкчылыктарын баса белгилеп үчүнчү тарапка бул оюнда өзү жеңишке жетишкендигин далилдейт. Сот адилеттүү чечим чыгарып мына ушуну менен оюн бүтөт.

Дебаттар ошондой эле:

- критикалык кырдаалда ой жүгүртүү жөндөмүн жогорулатат;
- көп көлөмдөгү маалыматты иштеп чыгууну жана колдонууну;
- сынчыл ой жүгүртүүгө, фактыларга анализдөөгө;
- өз ойлорунузду уюштуруу чеберчилигин жогорулатуу үйрөтөт.

Мектептеги окуучулардын дээрлик 80% бир маселеге же көйгөйгө же жөн эле окуяга болгон өзүнүн идеясын, оюн айтуудан тартынат, уялат лидер эмес. Илимий тилде айтта турган болсок ар бир адамда IQ бар, ошону менен бирге EQ (эмоционалдык интеллект) бар. Окуучулар үчүн өздөрүнүн оюн айта албаганы бул өнүгүп келе жаткан муун үчүн чоң бир көйгөй. Мына ушул көйгөй азыркы учурда актуалдуу деп айтсак болот.[5]

Алекситимия-инсандын психологиялык абалы. Бул жерде адам өзүнүн эмоциясын аныктоого жана өз оюн билдирүү жөндөмүн жоготуп, башкалардын көз алдында кадимкидей көрүнүүгө аракет кылат. Натыйжада бизде:

- Кайдыгер
- Жарандык позициясы жок
- Уялчаак, тартынчаак
- Жоопкерчиликти алгысы келбеген
- Өзүнүн оюн айта албаган ким эмне десе “макул” деген, “жетелеме” муун өсүп калат.

Ал эми бүгүнкү күндүн дебатёру-эргенки күндүн лидери.

Лидер болуп калыптануу үчүн дебаттын таасири чоң.

Лидер - англис тилинен “алып баруучу, биринчи, алдыда” дегенди түшүндүрөт. Лидер-кандайдыр бир топтун, уюмдун, команданын, бөлүмдөгү чоң, таанылган авторитетке ээ, башкаруучу иш-аракети менен алектенген жана башкаларга таасири бар өз оюн айтуудан тартынбаган адам. Дебатты билим берүүдө колдонуу менен биз төмөндөгүдөй артыкчылыктарга жете алабыз дебат окуучуларды көп нерсеге үйрөтөт. [3.5]

Критикалык ой жүгүртүү жана аргументтөө көндүмдөрүн төмөндөгүдөй жолдор аркылуу үйрөтөт:

Мектептерде мугалим менен окуучунун ортосунда күчтүү иерархия бар жана сабактардагы маалымат көбүнчө окуучулардын кызыкчылыгына дал келбейт. Дебат учурунда, тескерисинче, карама-каршы көз карашка шек келтирип, эмне үчүн мектеп окуучулары башкача эмес, ушундай ойдо экенин негиздесе болот. Маалыматты пассивдүү кабыл алуунун ордуна, студенттер өз ойлорун курчутуп, аларга жакын эмес түшүнүктөрдү жана теорияларды четке кагып, алар үчүн мааниси бар нерселерди кабыл алышат. Себеби дебатта окуучу бир убакта эле эки позицияда бооп көрөт. “Тыйындын эки тарабын көрө алат”

Бир гана сүйлөөнүү эмес, активдүү угуу өнүктүрөт.

Дебатка жаңыдан киришкендер каршылаштарынын аргументтерин деталдуу жазып алууга аракет кылышат. Бул көп убакытты талап кылгандыктан эң жөндүү чечим каршылаш команданы кунт коюп угуу жана тезистерин жалпы мааниде коргоонуну ойлонуу. Бул маалыматты электен өткөрүүгө жана ошол эле учурда окуучуну угууга үйрөтөт. Ал эми угуу окуучу үчүн эң бир керектүү сапат.

Ошол эле учурда изилдөөчү Т.А. Алексеева «Улуу талаш-тартыш» бул жөн гана миф же кандайдыр бир жарым чындык, тиешелүү дискурстун айрым учурларын чагылдырат деп айткан. Дисциплинардык эволюциясын изилдөөдө өздөрүнүн позициясын талашышат, ага ылайык реалдуулукту жана дискурсту аныктаган конструктивисттик мамиленин жемиштүүлүгү жана пайдалуулугу күмөн жаратат.

Өзүн-өзү баалоону жогорулатуу үчүн дебаттын таасирин жогору деп баалоого болот жана ар кандай методдор аркылуу пайдаланылып келинүүдө.

Эгерде адам теманы жакшы билсе жана эмне жөнүндө айтып жатканына ишенсе, анын өзүн-өзү баалоосу табигый түрдө өсөт. Андан тышкары, талаш-тартышта жакшы мотивация болсо, анда талаш конструктивдүү болуп, катышуучулар жекеликке өтпөйт. Бул мектеп жылдарында өзүн-өзү сыйлоо менен күрөшүп жаткан өспүрүмдөр үчүн абдан пайдалуу. Ошону менен бирге дебат ойноп жатып өзүнө болгон ишеним арттырат. А өзүнө-өзү ишенүү максаттуу жаштар үчүн ийгиликтин жарымы.

“Сен өзүңө- өзүң ишенбесең, сага эч ким ишенбейт!”

Аны менен катар дебат - Эмпатиянын калыптанышына өбөлгө түзөт.

Дебат учурунда окуучулар эки көз карашты жана аларды колдогон аргументтерди угушат, ошондуктан алар ачык жана толеранттуу болушат. Менин сурамжылоомдо Төрөбай Кулатов орто мектебинин окуучусу маек берген: Дебат мага мынчалык “чектелүү” болбошум керектигин жана эки көз карашты тең угуп, анан акыркы чечимди кабыл алышым керектигин үйрөттү” деди.

Экинчи тараптын оюн угуп сыйлай билүү бул “алтын эреженин” бир бутагы. Ошондой эле дебат-эс тутумду өрчүтөт: салттуу окутууга салыштырмалуу, дебат учурунда

окуучулар маалыматты жакшы сактай алышат. Себеби дебат-окуучулардын кызыкчылыктарына негизделген активдүү окутуу. Эреже катары, дебат предметтери-окуучулар кызыккан темалардан болот. Дебат процессинде маалыматты үйрөнүүнүн форматтары да дайыма өзгөрүп турат: маалымат издөө, аргументтерди куруу, альтернативалуу көз караштарды издөө, сүйлөө жана активдүү угуу. Ошондуктан, дебат окуучуларга жаттап алууга караганда узак убакытка эс тутумунда сактап калууга жардам берет [5].

Жыйынтыктап айтканда дебадка катышуу, өз үстүндө гана иштөө эмес, коомчулук менен баарлашуу жана адам өзү изденсе, өзү аракет кылса көп нерсе үйрөнөт деген тыянак келип чыгат.

Дебатты биз да колдонсок, макул ар бир сабакта эмес, жумасына 2 жолу мектепте дебат оюндарын өткөрсөк окуучуларга аябай пайдалуу болот. **Дебат** - акылга болгон даабат!

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР:

1. Антонова, И. Б. Английский язык в публичной речи и дебатах. 2013. – 200 б.
2. Барятинский, Михаил «Королевский тигр». Последний аргумент Гитлера / Михаил Барятинский. 2010. – 428 б.
3. Баттен, Дон Аргументы в пользу эволюции? / Дон Баттен. - М.: Христианский научно-апологетический центр, 2013. – 475 б.
4. Жданов Петр “Искусство Побеждать” 2009-304 б.
5. Людмила Турик: Дебаты. Игровая, развивающая, образовательная технология, 2012.